

Η ΜΕΣΗ ΧΑΛΚΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

Η περίπτωση του οικισμού της Ασπίδας στο Άργος

Anna Philippa-Touchais
Αρχαιολόγος

Κατά τη Μέση Χαλκοκρατία (2000/1900-1600 π.Χ.) η ηπειρωτική Ελλάδα ζει μια από τις λιγότερο εντυπωσιακές φάσεις της ιστορίας της. Ενώ έως την εποχή αυτή η εξελικτική της πορεία ακολουθούσε ρυθμό ανάλογο με εκείνον των υπόλοιπων αιγαιακών περιοχών, από τα τέλη της 3ης χιλιετίας ο ρυθμός αυτός ανακόπτεται και ο ελλαδικός πολιτισμός μπαίνει σε μια διαφορετική τροχιά, στο περιθώριο των εξελίξεων που αναδεικνύουν την Κρήτη σε κυρίαρχη δύναμη στο Αιγαίο. Η αναδίπλωση του ελλαδικού πολιτισμού θεωρείται αποτέλεσμα εσωτερικών αναταραχών συνδεδεμένων πιθανώς με τις κοινωνικο-οικονομικές ανακατατάξεις που διαδραματίζονται στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου. Τα πρώτα βήματα προς την αστικοποίηση, που είχαν συντελεστεί κατά την Πρώιμη Χαλκοκρατία (3η χιλιετία), αναστέλλονται και παρατηρείται επιστροφή στην αγροτική οικονομία, η οποία δεν αφήνει ανεπιτηρέαστες και τις υπόλοιπες εκδηλώσεις του κοινωνικού βίου. Από τα μέσα της περιόδου, όμως, με την εντατικοποίηση των εξωτερικών σχέσεων και την καταλυτική επίδραση της Κρήτης, θα αρχίσουν να κινητοποιούνται δυνάμεις που θα βοηθήσουν την ηπειρωτική Ελλάδα να βγει από την οικονομική κρίση και την πολιτισμική της στασιμότητα.

Ωστόσο, σ'αυτήν ακριβώς τη "στασιμότητα" έγκειται ίσως μια από τις πιο ενδιαφέρουσες όψεις του Μεσοελλαδικού πολιτισμού. Η παρατηρούμενη επιστροφή σε τρόπους διαβίωσης αντλούμενους από την εμπειρία του μακρινού παρελθόντος αναδεικνύει τη ζωντανή ακόμη παράδοση πολιτισμικών εκφάνσεων που είχαν για ένα διάστημα περιθωριοποιηθεί, αλλά που φαίνεται ότι συνθέτουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του πολιτισμού.

Θα αποτελούσε κοινοτοπία να επισημάνουμε ότι, για τη μελέτη της Εποχής του Χαλκού στην ηπειρωτική Ελλάδα, η Αργολίδα παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Ένας εύφορος κάμπος, ανοιχτός στη θάλασσα και ειδικότερα στραμμένος στον νότιο νησιωτικό κόσμο, το πιο δραστήριο κομμάτι του αιγαιακού χώρου την εποχή εκείνη, ήταν φυσικό ν' αποτελέσει περιοχή ευνοϊκή όχι μόνο για έντονη ανθρώπινη εγκατάσταση, αλλά και για τη δημιουργία σημαντικών οικιστικών κέντρων. Το Άργος, ένας από τους οικισμούς που ευτύχησε να βρισκείται στις παρυφές του κάμπου αυτού, κατοικήθηκε χωρίς διακοπή από τη Νεολιθική εποχή, διαγράφοντας αξιόλογη ιστορική πορεία, με κορυφαίο σταθμό την περίοδο των Πρώιμων Ιστορικών χρόνων, όταν διαδραμάτισε ρόλο ρυθμιστικό στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο.

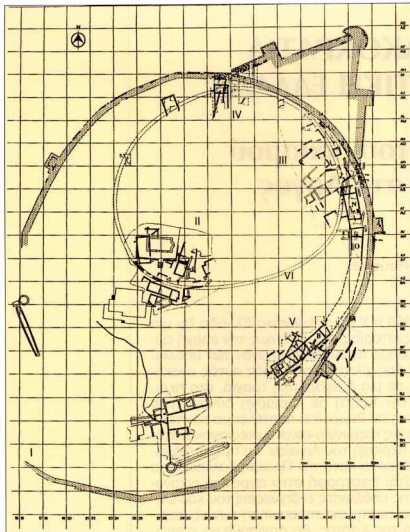
Στη Μεσοχάλκη περίοδο φαίνεται ότι το Άργος αποτελούσε έναν από τους πιο εκτεταμένους ελλαδικούς οικισμούς, ο οποίος όμως, όπως προκύπτει από τις ανασκαφικές έρευνες, δεν ήταν ενιαίος αλλά διέθετε τρεις τουλάχιστον σημαντικούς πυρήνες: έναν στις ανατολικές υπώρειες της Λάρισας, ένα δεύτερο στις αντίστοιχες υπώρειες του λόφου της Ασπίδας και τον τρίτο στην κορυφή του λόφου αυτού.

Η κατοίκηση

Τα εκτεταμένα τμήματα του οικισμού της Ασπίδας που ήλθαν στο φως¹ (εικ. 1) δίνουν μια αρκετά σαφή εικόνα του χαρακτήρα της εγκατάστασης. Με την περιορισμένη έκταση που καταλαμβάνει (20.000 τ.μ. περίπου), τη σχετικά αραιή κατοίκηση, την έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού και μημειακών κτισμάτων, ο οικισμός της Ασπίδας αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα αγροτικής εγκατάστασης, στον αντίποδα των αστικών οικισμών που αναπτύσσονται την ίδια περίοδο στην παλαιοανακτορική Κρήτη, και σε μικρότερο βαθμό στις Κυκλάδες. Το γεγονός ότι είναι κτισμένος στην κορυφή λόφου (εικ. 2), όπως οι περισσότεροι μεσοελλαδικοί (ΜΕ) οικισμοί, περιορίζει βέβαια και προκαθορίζει την έκταση και την ανάπτυξη του, παρέχει όμως φυσική προστασία, κυρίως από τα ορμητικά νερά του χειμάρρου Χάραδρου που πλημμύριζαν κατά καιρούς την περιοχή.

Κατά τις πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στον βόρειο και τον νοτιοανατολικό τομέα του οικισμού αποκαλύφθηκαν τρεις μεσοελλαδικές οικοδομικές φάσεις, χρονολογούμενες στα ώριμα (ΜΕ ΙΙ) και τα ύστερα μεσοελλαδικά χρόνια (ΜΕ ΙΙΙ). Μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των κτισμάτων δίνει ο ΝΑ τομέας, που ανασκαφθηκε σε μεγαλύτερη έκταση και φαίνεται ότι συγκέντρωνε τα σημαντικότερα κτήρια του οικισμού (εικ. 3). Η πρώτη οικοδομική φάση (ΜΕ ΙΙ) αφήσε λιγότερες μαρτυρίες, ενώ οι δύο επόμενες, αν και απέχουν ελάχιστα χρονολογικά, δίνουν επαρκείς πληροφορίες για τις εξελίξεις στον τομέα της κατοίκησης κατά τα τελευταία χρόνια της περιόδου.

Στη ΜΕ ΙΙΙΑ ανήκει ένα αψιδωτό οικοδόμημα (εικ. 4), τυπικό δείγμα σπιτιού της εποχής, καθώς και τμήματα από δύο ορθογώνια γειτονικά

1. Τοπογραφικό διάγραμμα των ανασκαφών της Ασπίδας. I: υστεροκλασική οχύρωση, II-III: τμήματα παλαιότερων ανασκαφών, IV-V: πρόσφατες ανασκαφές στον βόρειο και στον νοτιοανατολικό τομέα, VI: ο "εσωτερικός ΜΕ περίβολος", την ύπαρξη του οποίου είχε υποθέσει ο πρώτος ανασκαφέας αλλά δεν επιβεβαίωσαν οι πρόσφατες έρευνες (σχ. Κ. Κολοκοτσάς, Υ. Ριζακή).

2α. Αεροφωτογραφία του 1956 στο πρώτο πλάνο ο λόφος της Ασπίδας, στο δεξιότερο ο λόφος της Λάρισας (φωτ. ΕΦΑ).

σπίτια, χτισμένα σε χαμηλότερο επίπεδο και με διαφορετικό προσανατολισμό από το αιθιδωτό. Αν και έχουν σωθεί αποσπασματικά, φαίνεται ότι τα σπίτια ήταν μικρών σχετικά διαστάσεων (περίπου 50 τ.μ.), απλής διαρρύθμισης (συνήθως δίχωρα) και ευτελούς κατασκευής, με τοίχους από ωμές πλίνθους πάνω σε χαμηλό πέτρινο κρηπίδιωμα και στέγη, μάλλον αμφικλινή, από κλαδιά και άχυρα (εικ. 5). Επειδή το τμήμα αυτό του οικισμού βρισκόταν στην πλαγιά του λόφου, τα σπίτια ήταν κτισμένα πάνω σε άνδρα που στηρίζονταν με αναλημματικούς τοίχους. Ένας ισχυρότερος αναλημματικός τοίχος, πάνω στον οποίο θεμελιώθηκε αργότερα το ελληνιστικό τείχος που περιβάλλει το λόφο, χρησίμευε πιθανώς και ως περίβολος του οικισμού. Παρατηρούμε ότι βασικά χαρακτηριστικά δόμησης και χωροταξικής οργάνωσης των αγροτικών εγκαταστάσεων, όπως το περιορισμένο εμβαδόν των σπιτιών, η ελεύθερη τοποθέτησή τους στο χώρο (ο τύπος άλλωστε του αιθιδωτού κτίσματος δεν εντάσσεται σε κανονικό πολεοδομικό ιστό) και η έλλειψη κοινού προσανατολισμού, είναι ακόμη έντονα στη φάση αυτή.

Στην οικοδομική φάση της ΜΕ ΙΙΙβ, που από χρονολογική άποψη ακολούθησε άμεσα την προηγούμενη, φαίνεται ότι ο οικισμός αποκτά πυκνότερη δόμηση και έναν υποτυπώδη σχεδιασμό. Μολονότι στον πυρήνα του οικισμού τα σπίτια εξακολουθούν να μην έχουν ενιαίο προσανατολισμό, στην περιφέρεια του μια συνεχής σειρά από ορθογώνια ομοιόμορφα οικήματα, με μεσοτοιχία στη στενή πλευρά, σηματοδοτεί την πρώτη συλλογική προσπάθεια για την κατασκευή ενός έργου με "μηχανικό" χαρακτήρα (εικ. 6). Η διάταξη αυτή, χωρίς παράλληλο πριν από τη μυκηναϊκή εποχή, φαίνεται να έχει οχυρωματικό χαρακτήρα, θυμίζοντας τα μεσαιωνικά τειχόσπιστα. Σ' αυτή την περίπτωση μια επι-

πρόσθετη οχύρωση θα ήταν πιθανώς περιττή, και επομένως ο περίβολος, μερικά μέτρα χαμηλότερα, θα χρησίμευε μάλλον ως ανάλημμα.

Τα σπίτια στη φάση αυτή είναι ορθογώνια, μεγαλύτερων διαστάσεων (120 τ.μ.), τριχώρα, ενώ διαφάνεται μέριμνα για μια πιο προσεγμένη κατασκευή: αν και συνεχίζουν να είναι πλινόκιστα, στηρίζονται σε ψηλότερο πέτρινο κρηπίδιωμα και διαθέτουν στέγη μάλλον επίπεδη, από πατημένο χώμα πάνω σε πλέγμα δοκωτών και καλάμιών, όπως στα νεότερα παραδοσιακά αγροτόσπιτα (εικ. 7). Τέλος, ελάχιστα είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε για τα έργα κοινής ωφέλειας: εκτός από τους αναλημματικούς τοίχους, τμήματα δρόμων και πλατειών διατηρούνται εντελώς αποσπασματικά.

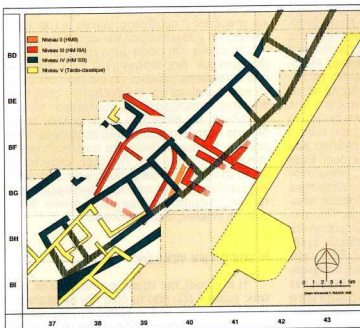
Η ταφή των νεκρών

Η πρακτική της ταφής των νεκρών σε ειδικούς χώρους έξω από τα όρια των οικισμών δεν είναι ανεξάρτητη από το βαθμό οργάνωσης της κοινωνίας. Έτσι, σε περιόδους όπου η κοινωνική οργάνωση βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο, όπως στην Πρώιμη ή την Ύστερη Χαλκοκρατία, οι οικισμοί συνδέονται με την ύπαρξη οργανωμένων νεκροταφείων. Κατά τη Μέση Χαλκοκρατία, ενώ στην Κρήτη οι νεκροί θάβονται σε σπηλιές, σχισμές βράχων, ταφικούς περιβόλους ή θολωτούς τάφους, σε απόσταση από τους οικισμούς, και στις Κυκλάδες σε κιβωτιόσχημους κυρίως τάφους συγκεντρωμένους σε νεκροταφεία, στην ηπειρωτική Ελλάδα είναι χαρακτηριστική η επικράτηση της ταφής στο εσωτερικό των οικισμών, η έλλειψη δηλαδή, σε μεγάλο βαθμό, οργανωμένων νεκροταφείων. Οι νεκροί θάβονται σε απλούς λάκκους, κιβωτιόσχημους τάφους ή πithous (κυρίως τα παιδιά), άλλοτε συγκεντρω-

2β. Άποψη της Λαπίδας από το λόφο της Λάριας (1980): ο λόφος δενδροφυτεύθηκε γύρω στο 1963 (φωτ. G. Touchais).

3. Διαδοχικές οικιστικές φάσεις στο ΝΑ τμήμα της ανασκαφής (σχ. Υ. Ριζόκη).

μένους σε κυκλικά τυμβοειδή εξάρματα, συνήθως όμως διάσπαρτους ανάμεσα στα σπίτια των οικισμών. Μόνο προς το τέλος της ΜΕ εποχής, στη μεταβατική φάση προς τη Μυκηναϊκή εποχή, η εμφάνιση λακκοειδών τάφων με πολλαπλές ταφές και πλούσια κτερίσματα, μέσα σε ταφικούς περιβόλους, θα σηματοδοτήσει την απαρχή μιας νέας αντίληψης για την ταφή, η οποία θα συνδέεται άμεσα με τις γενικότερες κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές.

Τα ανασκαφικά δεδομένα

από τον οικισμό της Ασπίδας επιβεβαιώνουν την εικόνα της χαλαρότητας των κοινωνικών δομών που χαρακτηρίζει τη ΜΕ εποχή. Η ανάγκη της ταφής των νεκρών φαίνεται ότι έχει αντιμετωπιστεί περιστασιακά, χωρίς συλλογική μέριμνα και χωρίς σχεδιασμό. Στον ΝΑ τομέα του οικισμού, κάτω από δάπεδα δωμάτων ή σε ελεύθερους χώρους ανάμεσα στα σπίτια, ήρθαν στο φως δώδεκα συνολικά τάφοι με μεμονωμένες ταφές νηπίων και ενηλίκων (εικ. 8). Οι περισσότεροι ανήκουν στον τύπο του απλού λάκ-

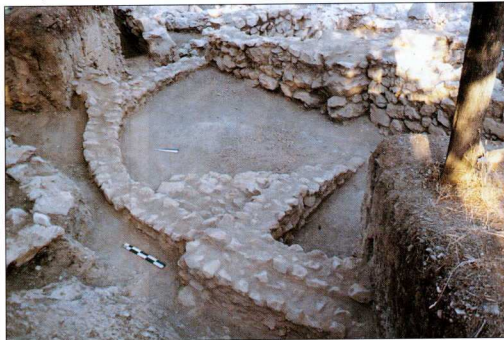
κου μέσα στο χώμα, δύο είναι κιβωτιόσχημοι (ένας κτιστός με πλακοειδείς πέτρες και ο άλλος σκαλισμένος στο φυσικό βράχο, εικ. 9), ενώ σε πιθοειδές αγγείο βρέθηκε νηπιο θαμμένο κάτω από το δάπεδο δωματίου. Δύο βρέφη, που είχαν ταφεί συγχρόνως μέσα σε αβαθείς λάκκους έξω από τον καμπίλο τοίχο του αφιδατού σπιτιού, είχαν καλυφθεί με τμήματα από το σώμα μεγάλου πιθοειδούς αγγείου. Ελάχιστες ταφές συνοδεύονταν από κτερίσματα (οι δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι περιείχαν από 1-2 μικρά αγγεία), γεγονός που δυσκολεύει την ακριβή χρονολόγησή τους· φαίνεται, όμως, ότι όλες ανήκαν στις δύο τελευταίες φάσεις του οικισμού. Μόνο μια συστάδα τριών τάφων της ΜΕ ΙΙΙβ φάσης, που εντοπίστηκε μεταξύ του "συγκροτήματος των τεχόσπιτων" και του περιβόλου, στα όρια δηλαδή του κυρίως οικισμού, υποδηλώνει κάποια προσπάθεια οργάνωσης ενός χώρου προοριζόμενου ειδικότερα για ταφές.

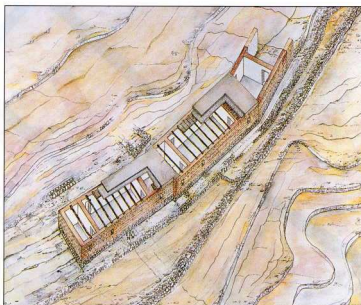
Υλικός πολιτισμός

Δεν είναι μόνο στον τρόπο κατοίκησης και ταφής των νεκρών που διαφαίνεται η έλλειψη κεντρικής οργάνωσης της ΜΕ κοινωνίας, αλλά και στον τρόπο παραγωγής και εμπορίας αγαθών. Σε αντίθεση με την πλούσια και ελεγχόμενη παραγωγή των βιοτεχνικών εργασιών της μεσομινωικής Κρήτης, η ΜΕ παραγωγή εμφανίζεται περιορισμένη, ελάχιστα εξειδικευμένη, και οργανωμένη σε οικολογική βάση. Επιπλέον, προοριζόμενη να καλύψει σχεδόν αποκλειστικά τις ανάγκες κοινότητας χαμηλού οικονομικού επιπέδου και χωρίς έντονη κοινωνική διαφοροποίηση, η παραγωγή δεν παρουσιάζει τον πλούτο της έμπνευσης, την πρίτεχνη έκφραση και τον πειραματισμό στη χρήση πρώτων υλών της αντίστοιχης Μινωικής.

Ο μοναδικός τομέας στον οποίο διαπιστώνεται εντονότερη δραστηριότητα, τεχνολογική εξέλιξη, ευρηματικότητα και ανάγκη συμβολικής έκφρασης είναι εκείνος της αγγειοπλαστικής. Τα κεραμικά αγγεία είναι τα μοναδικά μεσελλαδι-

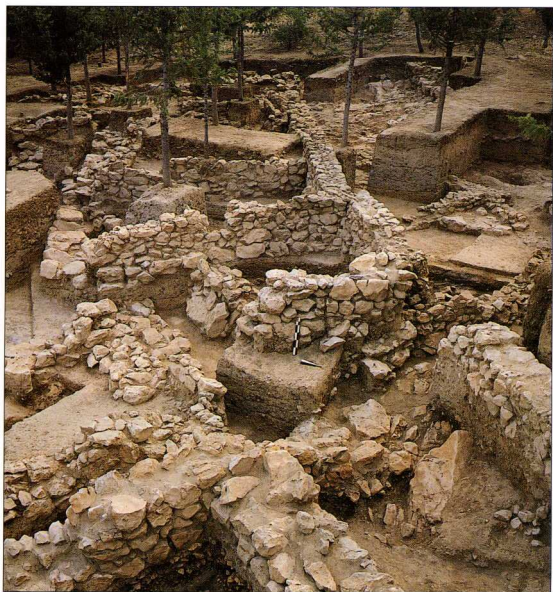
4. Τμήμα του αφιδατού σπιτιού· στο βάθος τμήμα τοίχου του υπερκείμενου ορθογώνιου οικοδομήματος (φωτ. G. Toucheis).

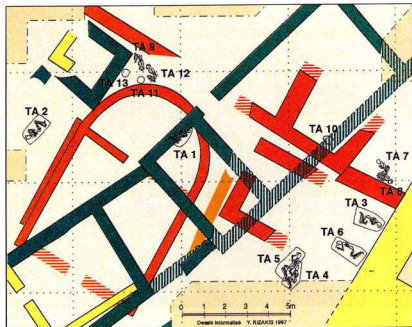

5. Πρόταση αναπαράστασης του αψιδωτού και των ορθογώνιων σπιτιών της ΜΕ IIIα φάσης (σχ. Μ. Λαφαζάνη).

7. Πρόταση αναπαράστασης του ορθογώνιου οικοδομήματος της ΜΕ IIIβ φάσης (σχ. Μ. Λαφαζάνη).

6. Αποψη του ορθογώνιου οικοδομήματος της ΜΕ IIIβ φάσης, από τα βόρεια· διακρίνονται τα υποκείμενα αρχαιολογικά κατάλοιπα της προγενέστερης φάσης (φωτ. G. Toucheais).

8. Λεπτομέρεια των διαδοχικών οικιστικών φάσεων του ΝΑ τμήρα της ανακατασκευής με τις θέσεις των τάφων (σχ. Υ. Ριζάκη).

15. Κτερίσματα τάφων: κίτρινο μινωικό κούθιο, αριστερά, και αμαυρόχρωμο κούθιο, δεξιά (φωτ. Ph. Collet).

εισαγωγή και η γενικευμένη χρήση του ταχύ-στροφου κεραμικού τροχού, μια τεχνολογική κατάρτηση που, ήδη από τις αρχές της ΜΕ εποχής, ευνόησε σημαντικά τη μαζική παραγωγή.

Τα ευρήματα των ανασκαφών της Ασπίδας αντικατοπτρίζουν ακριβώς την έλλειψη εκδήλησης και πειραματισμού στην παραγωγή, καθώς και τη μειωμένη εξοικείωση στη χρήση ποικίλων πρώτων υλών. Ελάχιστα είναι τα αντικείμενα που δεν έχουν κατασκευαστεί από πηλό: λεπίδες και αιχμές βελών από οψιανό, βελόνες και σπείρες (σπείρα, σουβλιά) από κόκαλο και χαλκό, μια χάλκινη λεπίδα εγχειριδίου, καθώς και χρυσό περίσπαστο, που αποτελεί το μοναδικό "κόσμημα" του οικισμού (εικ. 10).

Τα πήλινα αγγεία που ήλθαν στο φως, αν και σε κακή κατάσταση διατήρησης, αποτελούν πραγματικά εντυπωσιακό σύνολο. Επικρατούν τα χειροποίητα πιθοειδή και τα ανοικτά αγγεία μέσου μεγέθους, που είναι συνήθως τροχίματα.

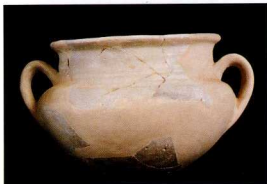
Τη μεγαλύτερη ομάδα απαρτίζουν τα ανοικτά αγγεία μέσου μεγέθους, φιάλες ή μεγάλα κύπελλα, που χρησιμοποιούν κυρίως για την κατανώληψη της τροφής, πιθανώς όμως και για την

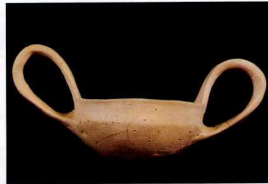
17. Εισαγμένη μεσομινωική Ιβ-Ιτα κεραμική (φωτ. G. Touchais).

10. Χρυσό περίσπαστο, το μοναδικό κόσμημα που βρέθηκε στην Ασπίδα (μήκος 3,5 εκ.). Χρονολογείται στην πρώτη φάση του ΜΕ οικισμού (φωτ. Ph. Collet).

11. Τεφρό μινωικό βαθύ κύπελλο (φωτ. Ph. Collet).

12. Τεφρό μινωικό κάρναρος (φωτ. Ph. Collet).

κά προϊόντα που φαίνεται ότι μπορούσαν να υπερκαλύψουν τις τοπικές ανάγκες και να αποτελέσουν μερικές φορές εμπορεύσιμα είδη. Αυτό τουλάχιστον δηλώνουν τα ΜΕ αγγεία που έχουν βρεθεί σε πολλά νησιά των Κυκλάδων, αλλά και στην Κρήτη. Ατία για την ανάπτυξη της δραστηριότητας αυτής δεν μπορεί παρά να στάθηκε η

προετοιμασία της. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δύο χαρακτηριστικοί τύποι ΜΕ αγγείων, που διαφέρουν ως προς την τεχνική της κατασκευής και τη διακόσμηση: τα μινωικά² αγγεία, μαύρου, γκριζού ή κίτρινου χρώματος, με επιμελημένα έντριπτη επιφάνεια (εικ. 11, 12), και τα αμαυρόχρωμα, κοσμημένα με σκοτεινό θαμπό

9. Τάφος στο εσωτερικό του οικισμού (φωτ. G. Touchais).

χρώμα σε ανοικτό βάθος. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα διακοσμητικά θέματα των αμαυρόχρωμων ήταν αρχικά ευθύγραμμα γεωμετρικά (εικ. 13), ενώ στην τελική ΜΕ φάση περιλαμβάνουν καμπυλόγραμμα και πολύχρωμα στοιχεία (εικ. 14). Τα μικρά αγγεία πόσεως, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δημοφιλή στην Κρήτη, είναι

πολύ σπάνια στην Ασπίδα (εικ. 15), αλλά και γενικότερα στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Τα ακόσμητα πιθοειδή αγγεία από χονδροειδή καστανοκόκκινο πηλό, που αντιπροσωπεύουν το 25% της οικοσκευής των σπιτιών, χρησιμοποιούνταν συγχρόνως για την αποθήκευση καρπών, το μαγείρεμα, αλλά και για την ταφή βρεφών και

13. Αμαυρόχρωμη λεκανίδα (φωτ. Ph. Collet).

14. Αμαυρόχρωμο καθαροσειδές κύπελλο της τελευταίας ΜΕ φάσης (φωτ. Ph. Collet).

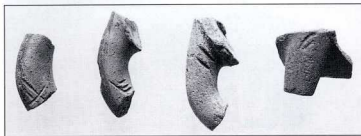
16. Πίθοειδές αγγείο (φωτ. Ph. Collet).

18. Αμφοροειδές αγγείο ξένου εργαστηρίου, με διάκοσμο σπληνού σκοτεινού χρώματος (φωτ. Ph. Collet).

19. Σημεία κεραμικών χραγμένα πριν από την όπηση σε λαβές αγγείων με σπληνή διάκοσμηση (φωτ. G. Touchais).

νηπιών (εγχυτρισμοί). Ανήκουν όλα στον ίδιο τύπο, με στενή βάση, ωοειδές σώμα, ευρύ στόμιο και χείλος που γέρνει προς τα έξω (εικ. 16) διαφέρουν μόνο ως προς το ύψος, το οποίο κυμαίνεται από 0,50 έως 0,80 μ. Με τη χαρακτηριστική πολλαπλή χρήση των αγγείων αυτών αντισταθμίζεται η έλλειψη εξειδικευμένων σκευών, κυρίως για τροφωπαρασκευαστικές εργασίες. Εκτός από τα ακόσμητα, απαντούν επίσης πιθοειδή με αμαυρόχρωμη διακόσμηση, πολλά από τα οποία, καθώς φαίνεται από τη σύσταση του πηλού, ήταν εισαγμένα από την Αίγυπτο, που αποτελούσε, ήδη από την εποχή εκείνη, σημαντικό κέντρο αγγειοπλαστικής με πλούσια εξαγωγική δραστηριότητα.

Τις σχέσεις του οικισμού με τον εξωτερικό κόσμο μαρτυρούν δύο ακόμη κατηγορίες του κεραμικού υλικού, που εμφανίζονται ήδη από την πρώτη φάση της ζωής του. Στην πρώτη ανήκει μια μικρή σχετικά ομάδα αγγείων – κυρίως κυπέλλων και πρόχων – κρημαραϊκού ρυθμού (με λευκό και κόκκινο διάκοσμο πάνω σε σκοτεινό βάθος), εισαγμένων στην πλειονότητά τους από την Κρήτη (εικ. 17). Τα μινωικά

και “μινωίζοντα” αγγεία αποτελούν σαφή ένδειξη της επιρροής που είχε ήδη αρχίσει να ασκεί η Κρήτη στην ηπειρωτική Ελλάδα, κυρίως στον τομέα της τέχνης. Τη δεύτερη κατηγορία απαρτίζει μια ομάδα αποκλειστικά κλειστών αγγείων (αμφοροειδών) με χαρακτηριστική σπληνή διακόσμηση “σκοτεινού σε ανοικτό” ή “ανοικτού σε σκοτεινό” (εικ. 18). Τα αγγεία αυτά προέρχουν από κάποιο άγνωστο ακόμη κέντρο παραγωγής, το οποίο εντοπίζεται πιθανώς στη νότια Πελοπόννησο. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι “σημεία κεραμικών”, σημάδια δηλαδή που δηλώνουν πιθανώς ένα είδος ελέγχου της παραγωγής ή της διακίνησης, απαντούν επίσης λαβές ή στον πυθμένα αποκλειστικά εισαγμένων αγγείων (εικ. 19).

Τα δεδομένα των πρόσφατων ερευνών στον ΜΕ οικισμό της Ασπίδας δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται στην εικόνα μιας κοινωνίας καθηλωμένης από μια παρατεταμένη κρίση. Από τα μέσα της περιόδου ο οικισμός, ενώ παραμένει ουσιαστικά αγροτικός και προσκολλημένος στην παράδοση, αναπτύσσεται ωστόσο στενές σχέσεις με τον εξωτερικό κό-

σμο και φαίνεται να διαθέτει ένα δυναμισμό, ο οποίος θα εκφραστεί εντονότερα στην αμέσως επόμενη φάση της ζωής του, με τις αλλαγές στα οικιστικά χαρακτηριστικά και κυρίως στον πολεοδομικό του σχεδιασμό, στοιχεία που αντανακλούν συνήθως κοινωνικοοικονομικές μεταβολές. Φαίνεται, επομένως, ότι η παραδοσιακή αντίληψη περί αποκλεισμού και στασιμότητας της ΜΕ κοινωνίας ανατρέπεται πλέον σε μεγάλο βαθμό.

Σημειώσεις

1. Οι πρώτες ανασκαφές στο λόφο πραγματοποιήθηκαν στα 1902 από τον W. Vollgraff. Από το 1974 έως το 1990 οι ανασκαφές εποληφθηκαν από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, υπό τη διεύθυνση του G. Touchais και με τη συνεργασία της υπαρκτούς.
2. Η νομοσχολία τους οφείλεται στον Ε. Σλήμον, ο οποίος τα εντόπισε για πρώτη φορά στη διάρκεια των ανασκαφών του στον Ορχομενό της Βοιωτίας και τα συνέδεσε με τους Μινωίς, μινωίκοις κατοίκους της περιοχής.

The Middle Bronze Age in Mainland Greece: The Case of the Aspida Settlement in Argos

A. Philippa-Touchais

During the Middle Bronze Age (2000/1900-1650 BC) mainland Greece was going through one of the less impressive phases of its history, while by the end of the third millennium the Helladic civilization was pushed out of the limelight of developments which promoted Crete as the dominant power in the Aegean. The decline of the Helladic civilization is considered to be the result of interior convulsions which were probably connected with the socio-economic realignments taking place in the broader Aegean region. The first steps towards the realization of the Early Bronze Age (3rd millennium) are suspended and a return to the rural economy is observed.

The Argolis presents a special interest for the study of the Bronze Age in mainland Greece. Argos, one of the settlements continuously inhabited from the Neolithic period on, followed a remarkable historical course that culminated in the early Historical years, when it played a regulating role in the broader Helladic area.

It seems that Argos in the Middle Bronze Age was one of the most extended Greek settlements, containing at least three important habitation nuclei, according to the excavational data: one in the eastern outskirts of Larissa (the acropolis of Argos), another on the foot of the Aspida hill and a third one on the top of it.

Βιβλιογραφία

- G. Touchais, "Rapports préliminaires sur les fouilles de l'Aspis d'Argos", *BCH* 99 (1975), 707-738; 100 (1976), 755-758; 102 (1978), 798-802; 104 (1980), 696-699; 108 (1984), 850-852; 114 (1990), 872-875; 115 (1991), 682-686.
- M. Pierart et G. Touchais, *Argos: une ville grecque de 6000 ans* (1996).
- A. Pariente et G. Touchais (éd.), *Argos et l'Argolide. Topographie et urbanisme. Actes de la Table ronde organisée par l'Ecole Française d'Athènes et la de Éphorie des Antiquités Préhistoriques et Classiques, Athènes-Argos, 28/04-1/05 1990* (sans éditeur).
- A. Philippa-Touchais et G. Touchais, "La Grèce avant les palais mycéniens: les fouilles de l'Aspis d'Argos", *Dossiers d'Archéologie* 222 (1997), 76-81.
- R. Treuil et alii, *Les civilisations égéennes* (1989), και η ελληνική έκδοσή: *Ο πολιτισμός του Αιγαίου* (1996).
- G. Nordquist, *A middle Helladic village. Aspis in the Argolis* (1987).
- Ντ. Κόντολα, *Πρώμη αστικοποίηση* (1984).